
EDEBİYAT ve TOPLUM

OR

*Ali GÜNEŞ**

ÖZET

Bu makale, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Edebiyat, estetik bir sanat olmanın yanında toplumsal olayları da konu edinmektedir. Bunun yanında edebiyat, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi görerek toplumların tecrübe ve bilgi birikimlerini gelecek nesillere aktararak, insanların düşünce dünyalarının zenginleşmesine ve daha iyi bir geleceğin inşasına katkı sağlar. Makale, ilk önce edebiyatın tanımını yapacaktır. İkinci olarak makale, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi eleştiren, edebiyatın bireyleri uyuşturan, pasifleştiren, toplumdaki sorunları soyutlandıran, ütopyik hayallerle onları gerçek dünya ve sorunlarıyla ilgilenmekten alıkoyan ve ahlaki bozan bir araç olarak gören görüşleri irdelenecektir. Son olarak makale, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi tartışacaktır. Bunu yaparken, edebiyatın toplumsal olayları değişik zamanlarda nasıl ele aldığı, toplumun sorunlarına nasıl değindiği, bireylerin sosyal olaylar karşısında nasıl tepki gösterdiği, neler hissettiği, kültürleri, inançları ve yaşam tarzları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Toplum, Birey, Estetik, Sanat.

*Doç.Dr., International University of Sarajevo, Faculty of Art and Social Sciences, Department of English Language and Literature. Email: gunesali1@gmail.com

Muhafazakâr Düşünce Dergisi'nden "Toplumsal ve Siyasal Boyutlarıyla Edebiyat" başlıklı yazı davetini aldıktan sonra konu ile ilgili olarak kafamda birkaç düşünce oluşmaya başladı. Gerek edebiyat üzerine Türkçe olarak ilk defa bir akademik yazı yazacağımdan gerekse Türkiye'deki okuyucularla İngiliz edebiyatı alanında edindiğim tecrübe ve bilgileri paylaşacak olmaktan dolayı da oldukça heyecanlıydım. Hemen araştırmaya koyuldum. Hem elimdeki mevcut kaynaklarımı hem de kütüphanemdeki diğer kitap-ları incelerken, Elif Şafak'ın 23 Haziran 2007 tarihli *Turkish Daily News*'de yayımlanan "The Camera Eye" adlı makalesi bana yazım hakkında bir yol gösterici oldu. Gerçi Elif Şafak'ın yazısı, genel olarak sanatın alanıyla ilgiliydi, ama yazdıkları sanatın bir dalı olan edebiyat ve edebiyatın toplumsal rolünü kısaca anlatmaktaydı.

Elif Şafak, yazısında tarih ile sanatın ilgi alanlarını karşılaştırmaktadır. O'na göre, tarih olayları, tarihleri ve şehirleri bir kamera gözüyle kaydederken, bireyleri ve genel olarak insanları, yaşamlarını, kültürlerini, düşüncelerini ve hislerini ilgi alanı dışında bırakır: "...bizim okulda öğrendiğimize göre tarih, sıklıkla soyut, can sıkıcı bir meta-öyküleme olup, bireyler ve onların hikâyelerinden yoksundur. Tarihsel olayları çok iyi biliriz, fakat sıradan erkek ve kadınların yaşadıkları zorlukları ve çektikleri sıkıntıları bilemeyiz".¹ Elif Şafak, bu yazısında görüşlerini daha da vurgulamak için Sultan II. Abdülhamit'in bir uygulamasından bahsetmektedir. Yazıda belirtildiği üzere, Sultan II. Abdülhamit saraydan çok az dışarıya çıkmaktadır. Ne halka ne de önde gelen aydınlarla güvenmektedir. Dolayısıyla içerde, sağlıklı ve daha güvenli bir ortamda kalmayı tercih etmiştir, fakat kendisine sadık fotoğrafçıları özellikle İstanbul'un dört köşesine göndererek, şehirde olup bitenleri çekilen yüz binlerce fotoğraflarla öğrenmeye çalışmıştır. Elif Şafak'a göre, "kameranun gözü Sultanın gözü oldu ve Sultan bu fotoğrafları Avrupalı elitlere göndererek bu gözü sadece görmek için değil aynı zamanda iyi göstermek için kullandı. Bundan dolayı, Avrupalılar Osmanlı şehirlerindeki yaşantıyı bu resimler, seyyahların yazıları ve ajanların verdikleri bilgilerden öğrenmişlerdir".² Dolayısıyla, "Abdülhamit'in resim arşivinde, İstanbul insansız olarak tanımlanmaktadır..." Elif Şafak, yazısını şöyle bitirmektedir:

"Geçmiş yüzyıllarda yaşayan bu 'sıradan' insanlar nasıl yaşadı, ne yiyip ne içti, nerelere gülüp nelere ağladığı? Bunların nasıl çeşitli, birbirlerinden nasıl farklı olduklarını ve birbirlerine benzemeyişlerinde bile ne kadar aynı

¹Elif Şafak, "The Camera Eye", *Turkish Daily News*, 23 June 2007, s. 15.

²A.g.e., s. 15.

olduklarını kim bilmektedir? Sultanın kamera gözü bunları yakalayamadı. O, sokağın seslerini, günlük yaşamın süslerini, bir kültüre hayatîyet ve ayırt edici bir özellik kazandıran bazı ehemmiyetsiz ayrıntıları kaydetmekte başarısız olmuştur... Sanat, tarihin dışlayıp önemsiz gördüğü her şeyi konu edinir. Hikâye yazmak, önemsiz görülen şeyleri merkeze getirip seslerinin duyulmasını sağlayan yollardan birisidir. Resimler de bir ülkenin hikâye ve farklı gölgelerini yakalamak, bir kültür kolektivizmine karşı bireyi üstün tutmanın diğer bir yoludur..."³

Elif Şafak'ın sanatın fonksiyonu ile ilgili olarak çok kısa ve öz olarak anlatmaya çalıştığı görüşler, aslında bu yazının tartışma noktasına ışık tutmaktadır. Bu makale, sanatın bir kolu olan edebiyat (genel olarak roman, şiir, tiyatro vs) ile toplum arasında çok sıkı bir ilişkiler zinciri olduğunu tartışacaktır. Bu ilişkiler zinciri, aslında tarih boyunca hep var olmuştur. Dolayısıyla edebiyat, sadece her toplumda ortaya çıkan güncel olayları sanatsal açıdan ele almakla kalmayıp geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Fakat makale, ilkönce edebiyatın tanımını yapacaktır. Bunu yaparken, özellikle batılı edebiyat tarihçileri ve eleştirmenlerinin edebiyat ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. İkinci olarak, makale edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi eleştiren, edebiyatın bireylerin beynini uyuşturan, bireyleri pasifleştiren, toplumdaki uzaklaştıran, ütopyik hayallerle bireyleri gerçek dünya ve sorunlarıyla ilgilenmekten alıkoyan ve ahlakı bozan bir araç olarak gören görüşleri irdelenecektir. Son olarak makale, edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi tartışacaktır. Bunu yaparken, edebiyatın sosyal ve toplumsal olayları değişik zamanlarda nasıl ele aldığı, toplumun sorunlarına nasıl değindiği, bireylerin sosyal olaylar karşısında nasıl tepki gösterdiği, neler hissettiği, kültürleri, inançları ve yaşam tarzları İngiliz edebiyatından örnekler verilerek açıklanacaktır.

Edebiyatın tanımını yapmak kolay iş değildir. Edebiyat, kendi içinde birçok çağrışım yapan ve anlam taşıyan bir kavramdır. Bu çağrışım ve anlamlar da insanların ilgileri, eğilimleri, inançları, kültürleri, dünya görüşleri ve yaşam tarzlarıyla ilintili olarak sürekli bir değişim göstermektedir. Ayrıca, bazı edebiyat tarihçileri, eleştirmenler ve araştırmacılar da kendi ilgi ve çalışma alanlarına göre edebiyata değişik anlamlar da yüklemektedirler. Bundan dolayı, tek bir edebiyat tanımı yerine çok farklı görüşlerden oluşan bir harmanlama yapmak daha faydalı olacağı kanaatindeyim. Bununla birlikte, edebiyat kavramını tanımlarken kesinlikle sanatın diğer dallarını göz ardı etmek gibi bir niyetim yok. Çünkü sanatın diğer dalları, gerek gelişme süreçlerinde gerekse birbirlerini zenginleştirme noktasında birbiriyle iç

³A.g.e., s. 15.

ıçedirler. Kısaca, birbirlerini tamamlarlar. Aslında, drama ve tiyatro gibi sanat dalları belirli şekilleriyle birçok okuyucuya farklı görünse de açıkça edebiyat kavramı şemsiyesi altında yer almaktadır. Pam Morris, edebiyatı şöyle tanımlamaktadır:

"Edebiyat, normal olarak belirli estetik özellikleri olduğu sanılan bir tekstler bütününe atfedilir. Bu tekstler bütünü de bir edebiyat kuralları tanımlanır. İkinci olarak, edebiyat asıl olarak eğitim ve yayıncılık olarak kendisini dışa gösterir. Son olarak, edebiyat yazma, okuma, değerlendirme, öğretme ve kültürel pratikleri içine alan bir aktivitedir."⁴

Pam Morris'in görüşlerinden de görüleceği gibi, yazının "estetik özellikleri" sıkı bir şekilde "insan tecrübesi ile doğru orantılı olup, bizlerin sosyal realite ile ilgili anlama ve kavrama kabiliyetimizi geliştirir"⁵ Pam Morris, edebiyat ile ilgili görüşlerine şu iddialarla devam etmektedir. O'na göre, bundan dolayı "edebiyat tekstleri toplumun nasıl işlediği yönünde çok güçlü anlama olanağı sağlar..."⁶ Uluslararası Cambridge İngilizce Sözlüğü edebiyatı, "bir uzman tarafından yazılan ve belirli bir konuyu ele alan bütün tekstler" olarak tanımlamaktadır.⁷ Bu noktada Pam Morris ile Uluslararası Cambridge İngilizce Sözlüğü'nün edebiyat tanımı arasında edebiyatın "tekst" olması açısından bir paralellik göze çarpmaktadır. Bunun yanında, Hutchinson Ansiklopedisi de edebiyatı, "sıradan günlük iletişimden farklı olarak bir kelime düzeni olarak" tanımlamaktadır.⁸ Rene Wellek ve Austin Warren, *Theory of Literature* (1949) adlı meşhur eserlerinde edebiyatın, estetik yaratıcılık, hayal gücüne dayanan ve okuyucuları mutlu eden bir oluşum olduğunu ifade etmektedirler.⁹ Bu tanımlar, farklı görünmesine rağmen edebiyatın günlük kullanımdan farklı bir şey olduğunu göstermektedir. Fakat bu tanımlarda önemli olan şudur ki, edebiyat sanatsal ifade için kendine has bir şekilde meydana getirilir ve insan tecrübesini temel alarak bu tecrübeleri tekrar tekrar işleyerek yeni anlamlar yaratır. Örneğin Richard Hoggarth, "edebiyatın insan tecrübeleri, insanların grup içindeki tecrübeleri ve insanların çevresine karşı olan tecrübelerindeki çeşitliliği, karmaşıklığı ve acayıplığı incelediğini" tartışır. "Çünkü edebiyat, insan tecrübesinin örgüsünü tekrar yaratır. Edebiyat, basitçe insan tecrübelerini, duy-

⁴Pam Morris, *Literature and Feminism: An Introduction*. Oxford: Blackwell, 1994, s. 6.

⁵A.g.e., s. 7.

⁶A.g.e., s. 7.

⁷*Cambridge International Dictionary of English*, ed. by Paul Procter and others. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 830.

⁸*The Hutchinson Softback Encyclopedia*. Middlesex: Helicon Publishing Ltd., 1996, s. 524.

⁹Rene Wellek and Austin Warren *Theory of Literature*. London: Jonathan Cape, 1949), ss. 9-18.

gularını, hisleri ve tepkilerini ihtiva eden gizemli dünyayı ortaya çıkarır".¹⁰ Görüldüğü gibi, edebiyatla ilgili olarak tek bir tanım bulunmamaktadır. Üzerinde durulabilecek ortak nokta ise edebiyatın, "estetik yaratıcılık, hayal gücüne dayanan ve insanları mutlu eden bir oluşum olduğudur".

Fakat edebiyatın "estetik yaratıcılık, hayal gücüne dayanan ve insanı mutlu eden bir oluşum olduğu" görüşü, edebiyat tarihçileri, eleştirmen ve hatta edebiyatçılar tarafından yanlış algılanmış ve dolayısıyla edebiyata çok ciddi eleştiriler getirmişlerdir. Onlara göre, edebiyat insanların iç dünyaları ve hayalleriyle ilgili olduğundan bireyleri pasifleştirir, onları topluma, toplumsal olaylara ve sorunlarına karşı ilgisizleştirir. Bundan dolayı insanlar, gerçek doğruları yakalayamadıkları gibi sorunlara da bir çözüm sunamazlar. Bir başka görüş ise, edebiyatın ahlaki değerleri yozlaştırdığıdır. Bu görüş daha çok dinî çevrelerce ileri sürülmekte olup, gelenekselciliği ve toplumsal tekdüzeliği korumayı amaçlamaktadır. Bu eleştirilerin ilk örneğine Yunan felsefeci Plato'da rastlamaktayız. Plato, *The Republic* (Cumhuriyet) adlı eserinde ideal devlet kurmak için ideal bireylere ihtiyaç olduğunu yazmaktadır. Fakat Plato, sanatçının, özellikle şairlerin bu idealizmi engellediğini veya yanlış bir şekilde sunduklarını ileri sürmektedir. O'na göre, şair "geçici görüntüler ve yansımalar dünyasına aittir ve mantığını kullanma yerine hissî ve duygusal yönlerini kullanmaktadır".¹¹ Dolayısıyla Plato, "sanatı reddeder, çünkü sanat insanların aklından çok hislerine hitap ettiğinden, insanlar istedikleri gibi akıllarını kontrol ve takip edemezler".¹² Ayrıca Plato, "sanatı insanlar üzerindeki baştan çıkarıcı etkisinden dolayı da reddeder. Çünkü bu etki, O'nun *Cumhuriyet* adlı eserinde belirttiği eğitimle elde edilmeye çalışılan ahlak anlayışını yok etmektedir". Plato, "sadece akıl ve ilahî kabiliyetle yönlendirilen felsefenin idealizmi yakalayacağına ve felsefenin ideal devlet kurmada aklı yönlendireceğine" inanmaktadır.¹³

15. ve 16. yüzyılda gelişen Rönesans ile birlikte, sanatta, resimde, müzikte, edebiyatta, insanların bakış açılarında ve dünyayı algulamalarında çok ciddi değişiklikler meydana geldi. Ortaçağın dinî ağırlıklı sanat ve edebiyat anlayışı yavaş yavaş yerini seküler (laik) dünya görüşüne bıraktı. Klasik kültür ve anlayışın etkisiyle Avrupa'da birkaç "kültürü birleştiren yeni bir kültür sentezi ortaya çıktı". Bu kültürel anlayış da, "Ortaçağın kültürel bakış

¹⁰Richard Hoggarth, "Why I Value Literature", in *The Critical Moment: Essays on the Nature of Literature*. London: Faber and Faber, 1964, s. 31.

¹¹Sevim Kantarcı, *Literary Criticism: The Major Literary Movements in Western Literatures*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi, 1997, s. 17.

¹²A.g.e., s. 18.

¹³A.g.e., s. 18.

açısının yıkılmasıyla gerek ilişkiler gerekse değerler noktasında tamamen farklı bir yaklaşım ortaya koydu".¹⁴ Bu kültürün özünde Tanrı yerine insan, insan sevgisi, insanî erdemler ve ahlak, insan tecrübesi, hümanizm, aşk, tabiat ve estetik anlayışı vardır. Bununla birlikte, Rönesans döneminde de sanata, edebiyata, şiire ve tiyatroya karşı olumsuz düşünceler gelişti. Örneğin, bu olumsuz düşünceleri ileri sürenlerin en bilineni Stephen Gosson'dur. Stephen Gosson, Püriten bir yazardır ve sanatı dinî bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. *The School of Abuse* (1579) adlı yapıtında Gosson, tiyatroyu, oyun yazarlarını ve şairleri eleştirmektedir. O'na göre, tiyatro "bir ahlaksızlık okulu" dur.¹⁵ Şairler de boş ve gereksiz işlerle uğraşarak vakit geçirmektedir.¹⁶ Romantik döneme gelindiğinde aynı eleştirileri görmek mümkündür. Romantik şairlerden Thomas Love Peacock da Stephen Gosson gibi aynı şekilde şiire ve şaire karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. *The Fours Ages of Poetry* adlı yazısında, "orijinal haliyle şiirin ilkel bir dil ve kafa yapısından" ibaret olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Peacock'un bir başka eleştirisi de yaşadığı zaman diliminin özelliğinden kaynaklanmaktadır. 18. ve 19. yüzyıl endüstri devriminin gerçekleştiği, modern şehirleşmenin başladığı ve bilimsel çalışmaların hızlandığı çağlardır. Kırsal kesimde tarım ile uğraşan insanların büyük çoğunluğu iş bulabilmek ümidiyle şehirlere akın etti. Fakat şehirdeki yaşam da insanların istediği şekilde gelişmediğinden, işsizlik, açlık, yalnızlık, kimliksizlik ve sömürü insan yaşamını olumsuz yönde etkiledi. Peacock, bu şartlar altında şiir yazmanın ütöpik işlerle uğraşmanın gereksiz olduğunu ifade etti: "şiir, teknoloji ve bilim çağında faydasız tarihî bir hata oldu".¹⁸ 20. yüzyıla gelindiğinde de, edebiyat ve yazarlar bu tür eleştirilerden nasiplerini almaya devam ettiler. Genel olarak 20. yüzyıl modern yazarları eksperimental ve yenilikçi olarak bilinirler. Bu yazarlar, özellikle roman yazım sanatına önemli yeni teknikler kazandırdılar. Örneğin modern romanda iç monolog (interior monologue) veya bilincin akışı (stream of consciousness technique) diye yeni bir anlatım tekniği geliştirildi. Bu teknik, karakterlerin iç dünyasına, hislerine ve duygularına odaklanmaktadır. Bu tekniği geliştirenlerden birisi de Modern İngiliz kadın yazarlarından Virginia Woolf'tur. Virginia Woolf, bu özelliğinden dolayı eleştirilere maruz kaldı ve "kendisinden önceki yazarlar ve

¹⁴A.g.e., ss. 36-7.

¹⁵Emile Legous, *A History of English Literature*, trans. by Helen Douglas Irvine. London: J. M. Dent and Sons Ltd., s. 253.

¹⁶<http://www.hf.ntnu.no/engelsk/shakespeare/contro.htm>

¹⁷*The Norton Anthology of English Literature*, ed. by M. H. Abram, E. Talbot Donaldson and Others, vol. 2. New York: W. W. Norton & Company, 1979, s. 781.

¹⁸A.g.e., s. 781.

tekniklerini takip etmedi" diye suçlandı. Ondan önceki özellikle realist yazarlar, genel olarak gözlenebilen nesnelere, gerçekleri, insanların elbiselerini, görüntülerini, sosyal ve maddî durumlarını inandırıcı bir şekilde eserlerinde tanımlamışlardı.¹⁹ Bundan dolayı, Woolf'un yazılarının estetik, his ve önsezi ile yakın ilintili olduğu görüşü eleştirmenlerin tartışma konusu oldu ve yazarı pasif, içe kapanık, zamanunun toplumu, toplumsal ve siyasî olaylarıyla ilgilenmeyen birisi olarak suçladılar.²⁰ Örneğin, Virginia Woolf'un eşi Leonard Woolf, O'nu "Aristotle'un tanımını keşfettiği zamandan sonra yaşamış en az siyasî olan bir hayvan" olarak tanımladı.²¹ Bunun yanında E. M. Forster'a göre, Woolf "dünyayı düzeltmekle ilgilenmez".²² Bir başka eleştirmen Jean Guiguet ise, "sosyal yapı, sınıf ve paranın belirlediği bireyler arası ilişkiler Woolf'un romanlarında bir problem teşkil etmez" görüşünü ileri sürmektedir.²³ Son olarak da Elaine Showalter, Virginia Woolf'un sessizliğini ve toplumdaki uzaklaşmasını onun kadın kimliğinin zayıflığına bağlamaktadır. Showalter, Woolf'un "erkek egemen toplum ve kültürü ile savaşmayı göze alamadığını ve dolayısıyla kızgınlığını bilinçaltına attığını" ileri sürmektedir.²⁴ O'na göre, Woolf zayıf karakterli olması nedeniyle bu kızgınlığını romantizmde olduğu gibi ütopyik dünyalarda yeni ilişkiler kurarak giderme yolunu tercih etmiştir.²⁵

Bu eleştirmenler, edebiyat ile ilgili görüş ve eleştirilerinde bir noktaya kadar haklı olabilirler, fakat edebiyatın ve sanatın içeriğini hep bu şekilde anlamak ve algılamak yanlıştır. Bu eleştirmenler, edebiyatın her türlü toplumsal ve sosyal sorunu ve olayları en ayrıntılı şekilde açıklamasını ve çözümler sunmasını beklemektedirler. Hâlbuki edebiyat, 19. yüzyılda olduğu gibi belli dönemlerde bu tarz bir yaklaşım göstermiş olmasına rağmen, hiçbir edebî yapıtta, karakterlerin kendi iç dünyalarına dönmeme-leri, his ve duygularıyla hareket etmemeleri ve gelecek ile ilgili hayaller kur-

¹⁹Virginia Woolf, "Modern Fiction", in *The Common Readers: First Series*. London: The Hogarth Press, 1948, s. 187.

²⁰Bu konu ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için şu eleştirmenlere bakılabilir: J. Hillis Miller, *Fiction and Repetition: Seven English Novels*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982; James Naremore, *The World Without a Self: Virginia Woolf and the Novel*. New Haven: Yale University Press, 1973.

²¹Leonard Woolf, *Downhill All the Way: An Autobiography of the Years 1919 to 1939*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1967, s. 27.

²²E. M. Forster, *Virginia Woolf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1942, s. 8.

²³Jean Guiguet, *Virginia Woolf and her Works*, trans. by Jean Steward. London: The Hogarth Press, 1965, ss. 71-2.

²⁴Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists From Bronte to Lessing*. London: Virago, 1977, ss. 263-4.

²⁵A.g.e., s. 282.

maması neredeyse imkânsız gibidir. Örneğin, modern romanda karakterler, gerek gerçek dünyada karşılaştıkları olumsuzluk, sıkıntılar ve acılar karşısında, gerekse gelecek ile ilgi hayaller kurarken iç dünyalarına dönerler. Buradan iki sonuç çıkmaktadır. İlki, karakterler kendi iç dünyalarında huzur ve mutluluk bulmaya çalışırlar. İkincisi, problem ve sıkıntılarını kendi dünyalarında çözüm aramalarının yanında daha güzel bir dünya nasıl inşa edilebilir, haksızlıkların önüne nasıl geçilebilir, savaşlar nasıl önlenir, eşitlik, özgürlük, adalet ve barış yeryüzünde nasıl sağlanabilir diye hayaller kurarlar. Dolayısıyla, modern romandaki bu yazım tarzı, yazarın veya karakterlerin kendilerini toplumsal ve sosyal hayattan tamamen soyutlamaları anlamına gelemez. Ayrıca bu tarz edebiyat, her dönemde kabul görmüş bir durum da değildir. Edebiyat ile toplum arasındaki ilişki değişik dönemlerde farklı şekillerde ortaya çıkarak fonksiyonunu yerine getirmiştir. Yani, edebiyat bazen bir propaganda ve siyasî araç, bazen de toplumun olumsuzluklarını, problemlerini, törelerini, geleneklerini ve alışkanlıklarını karakterlerin sessizliğinde, tepki ve görüşlerinde estetik olarak okuyucuya sunan bir sanattır. Bu nedenle yazarlar, yaşadıkları dönemlerin toplumsal ve sosyal sorunlarını, tecrübelerini ve birikimlerini farklı bir şekilde ele alarak okuyucuya sunarlar. Okuyucu da okuduğu edebî yapıtlarda problemlere ya direk olarak cevaplar bulur ya da bu problemlerin çözümleri okuyucuya sanatsal ve estetik olarak ima edilir. Her iki durumda da edebiyat ile toplum arasındaki yakın ilişkiyi görmek mümkündür. Bu noktadan hareketle, mevcut çalışma edebiyatın toplumsal gerçekleri bazen bir kamera gözüyle bazen de sanatsal olarak nasıl yansıttığını tartışacaktır. Bunu yaparken de, özellikle İngiliz edebiyatından örnekler verilerek bu görüş desteklenecektir.

Edebiyat ile toplum arasındaki yakın ilişkiyi edebiyatın ilk klasik dönemlerinden itibaren görmek mümkündür ve bu ilişkiyi destekleyecek örnekler edebiyat dünyasında sayılamayacak kadar çoktur. Ancak, bu çalışmada uzmanlık alanım olması nedeniyle İngiliz edebiyatından birkaç döneme ait örneklerle edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışacağım. İngiliz edebiyatının ilk örnekleri, 5. yüzyılda İngiltere'ye gelen Anglo-Sakson döneminde ortağa çıkmaya başlamıştır. Bu döneme ait edebiyat ile ilgili olarak detaylı bir bilgi mevcut değildir, fakat edebiyat tarihçileri İngiliz edebiyatının ilk örneklerinin Anglo-Saksonlarla beraber oluşmaya başladığını belirtmektedirler.²⁶ Anglo-Saksonlar, pagan ve okur-

²⁶Bakınız: Ivan Evans, *A Short History of English Literature*. Harmondsworth: Penguin, 1964; *The Pelican Guide to English Literature: The Age of Chaucer*, ed. by Boris Ford. Harmondsworth: Penguin, 1966; David Daiches, *A Critical History of English Literature: The Restoration to the Present*

yazar olmayan kabilelerdi. Bu nedenle, mevcut bir yazılı edebiyatları da yoktu. Sözlü bir edebiyat geleneğine ve kültürüne sahip olup, bunu hafızalarında nesilden nesile aktarmak suretiyle devam ettirmişlerdir. Anglo-Saksonlar, İngiltere'ye geldikten sonra da Hıristiyanlığı kabul etmeye başladıkları 6. yüzyıla kadar bu sözlü edebiyat geleneğini hayatlarında ve kültürlerinde ortaya koydular. Hatta pagan, sözlü ve dinî kültür uzun yıllar yan yana yaşadılar. Bu geleneğin bir sonucu olarak da kısa maniler, şiir ve sözlü halk hikâyeleri yazılı olmasa da eğlencelerde ve halk arasında ezbere okunarak korundu. Anglo-Saksonların hafızalarında yaşattıkları sözlü yazın, kendi yaşam tarzları ile doğru orantılı olarak daha çok kahramanlık, macera, doğüstü, tarihsel olay ve karakterleri konu edinerek sonraki nesillere aktararak muhafaza edilmiştir. Anglo-Saksonların İngiltere'ye geldiklerinde, beraberlerinde sözlü yazın kültür ve geleneğini de getirdiler. Ancak bu gelenek, 6. yüzyılın sonlarından itibaren Anglo-Saksonların Hıristiyanlığı kabul etmeleriyle bir takım değişikliklere uğradı. Yani, bu tarihten itibaren din, Anglo-Saksonların hayatlarında, yaşam tarzlarında, kültür ve edebiyatlarında kendini göstermeye başladı ve bu durum Rönesans dönemine kadar da devam etti. J. E. Cross, Hıristiyanlığın İngiltere'ye gelmesinin üç önemli sonucu olduğunu ifade etmektedir. İlki, Hıristiyanlık "eski İngiliz edebiyatının canlanmasına ve korunmasına" çok büyük katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlık, "yazılı edebiyatın", özellikle "dinî ve dinî olmayan edebî yapıtların İngiltere'ye gelmesine" sebep olmuştur. İkincisi, "Hz. İsa'nın ölümünden sonra geçen 6 yüzyıllık sürede gelişen Avrupa Hıristiyanlık kültürü, dinin tüm özellikleri ve tartışmaları Anglo-Saksonlara geçmiştir". Son olarak, Hıristiyanlık kendisinden önceki klasik yazın dönemine de kapı aralamıştır. Augustine, Jerome, Ambrose ve Gregorion gibi büyük Hıristiyan düşünürlerin "klasik yazın ile dinî yazını birleştirerek" yarattığı kültür, yazınsal zenginlik ve sanatsal özellikler de Hıristiyanlık ile beraber İngiliz edebiyatına girmiştir.²⁷

Pagan ve dinî içerikli bu zengin kültür ve edebiyatın en güzel ilk örneğini büyük olasılıkla 9. yüzyılda yazılı metin olarak İngiliz edebiyatına kazandırılan *Beowulf* adlı anonim eserde görmek mümkündür. *Beowulf*, İngiliz edebiyatında "en eski, uzun ağıtsal", "destansal ve masalsı" bir şiir olup

Day. Vol. I. London: Mandarin, 1994; Andrew Sanders, *The Short History of English Literature*, 2sn.ed. Oxford: Oxford University Press, 2004.

²⁷J. E. Cross, "The Old English", in *Sphere History of English Literature: The Middle Ages*, ed. by W. F. Bolton. London: Sphere Books Ltd, 1986, ss. 310-15.

Anglo-Saksonların hafızalarında İngiltere'ye gelmiştir.²⁸ Daha sonra, dinî motif ve konularla bezenerek daha da bir zenginlik kazanmıştır: yani eser, dinî, laik, pagan kültür ve gelenekleriyle daha heterojen görüşleri ihtiva eden bir nitelik kazanmıştır. *Beowulf*, Anglo-Saksonların toplumsal ve sosyal hayatını anlatan en önemli bir eserdir. Bu eser sayesinde her iki kabilenin kültürlerini, alışkanlıklarını, an'anelerini, sıkıntılarını ve yaşam tarzlarını öğrenmek mümkündür. Anonim yazar, eserinde yukarıdaki eleştirilerin aksine sanatsal bir teknik kullanarak karakterlerin yaşam ve davranışlarında, eylem ve söylemlerinde Anglo-saksonların hayatını, kültürlerini, alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini bizlere sunar. Aslen İsveçli olan *Beowulf*, aynı zamanda hikâyenin başkarakteri ve bir pagan kahramanıdır. Danimarka kralı Hrothgar'ın sarayını Grendel adlı insan yiyen bir canavarın tehdit ettiğini ve kralın adamlarını tek tek öldürdüğünü duyar. Bunun üzerine, yanına şövalyelerini de alarak Danimarka'ya gelir. Grendel'i ve annesini olağanüstü bir güç kullanarak uzun uğraşlardan sonra öldürmeyi başarır. Hikâyenin ana konusu şudur: eski halk hikâyelerinde olduğu gibi kahraman, kendisini "insan dünyasının sınırlarını zorlayan düşman ve kötü güce karşı" ortaya atar; yani, konu tek kişinin kahramanlığı üzerine kurulmuş ve "kahramanı eylem halinde gösterme için organize edilmiş" bir pagan hikâyesidir.²⁹ *Beowulf*, Grendel'i öldürdükten sonra Hrothgar, adamları ve bütün ülke halkı çok sevinir. *Beowulf*'un adına törenler düzenlenir ve kendisine yüklü hediyeler verilir. Halk, Grendel'dan kurtuluşlarını günlerce eğlenerek ve şarap içerek kutlar. *Beowulf*, daha sonra kendi ülkesine geri dönerek 50 yıl kadar hükümdarlık yapar ve bir başka canavar ile dövüşürken ağır yaralanarak ölür. Cesedi de pagan inanışına göre yakılarak külleri kavanozda saklanır.

Din açısından bakıldığında da *Beowulf*, Anglo-Saksonların yaşamlarında dinin etkini yansıtır. Din, her millette olduğu gibi Anglo-Sakson toplumunda da bir kültür ve yaşam şeklini alır. Örneğin diğer dinlerde olduğu gibi, *Beowulf*'un hikâyesindeki insanlar bir zorluk ve sıkıntı ile karşılaştıklarında hemen Tanrıya sığınurlar ve yardım dilerler. Tanrı, her şeyin üstünde tutulur ve hayatı kontrol eden bir güç olduğuna inanılır. Başka bir konu ise ilahî kitaplarda bahsedilen Hz. Âdem'in oğulları Habil ve Kabil'in arasında cereyan eden olaydır. Yazar, Grendel'in acımasız davranışını Kabil'in işlediği ilk vahşi insanlık suçu arasında bir benzerlik kurarak, Grendel'in, Habil

²⁸G. T. Shepherd, "Beowulf: An Epic Fairy Tale", in *Medieval Literature: Chaucer and The Alliterative Tradition*, ed. by Boris Ford, Vol. 1, no. 1. Harmondsworth: Penguin, 1983. J. Turville-Petre, "'Beowulf and Grettis Saga: An Excursion'", *Saga Book*. Vol. 19, 4. ss. 347-357.

²⁹A.g.e., s. 350.

gibi iyi insanları tehdit ederek korkutması, öldürmesi, barış ve huzuru bozmasını dini ve sanatsal bir benzerlik kurarak okuyucuya canlı bir şekilde sunar. Burada okuyucunun, hem dinî bilgi ve anlayışının hem de kültürel olarak zengin ve geniş bir bakış açısının oluşması sağlanır.³⁰

Yukarıda görüldüğü gibi, edebî bir eser olan *Beowulf* ile içinden çıktığı toplum arasında ayrılmaz bir ilişki göze çarpmaktadır. Eser, bir tarih kitabı gibi olayları ve insanları gerçekçi bir şekilde anlatmayıp sanatsal bir tarzda Kral Hrothgar'ın sarayı, insanlar, eğlence gelenekleri ve kültürel değerlerini okuyucuya sunar. Tarih kitabından daha da öteye giderek, o dönemdeki insanların olaylar karşısında neler hissettiklerini, korkularını, heyecanlarını, sevinçlerini ve eğlence şekillerini okuyucuya aktarır. Bu nedenle *Beowulf*, sanki o dönemin bir edebî aynası olarak bir kaynak eser niteliği taşımaktadır.

Edebiyatın boş ve faydasız bir aktivite olmadığını, toplumun sorunlarını nasıl gündeme getirdiğini ve o eserlerin yazıldıkları döneme nasıl ışık tuttuğunu göstermesi açısından 19. yüzyıl İngiliz kadın yazarlardan George Eliot (1819-1880)'ın *The Mill on the Floss* (*Nehirdeki Değirmen*) adlı romanı en çarpıcı örneklerden birisidir. 1860'da yayımlanan bu roman, Tulliver ailesinin üzüntülerini, sıkıntılarını, aile içi ilişkilerini, geleneklerini, dramını ve yıkılışını konu edinmektedir.³¹ Fakat dikkatlice analiz edilip incelendiğinde romanın, 19. yüzyılın en önemli sorunlarından birisi olan kadın-erkek eğitimindeki eşitsizliği ve kimlik anlayışını konu edindiği görülecektir. Ayrıca roman, kadın-erkek eğitimindeki eşitsizliği ele alırken, bu eşitsizliğin oluşmasına zemin hazırlayan kültürel ve geleneksel bakış açılarını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle roman, 19. yüzyıl İngiliz toplumunun bir kültür ve gelenek panoraması gibidir.

19. yüzyıl İngiliz toplumu, o dönemdeki bir çok toplum gibi geleneksel ve erkek egemen bir toplum idi. Erkek egemen her toplumda olduğu gibi, İngiliz toplumunda da kadın-erkek arasında her yönden eşitsizlikler vardı. Geleneksel ve kültürel olarak erkekler, büyük çoğunlukla toplum ve iş hayatında etkin olurlarken, kadınlar da daha çok pasif ev işleriyle meşgul olmaktaydılar.³² Örneğin bu kimlik oluşumunu Simone de Beauvoir şöyle izah etmektedir: "Bu kadın-erkek kimlik oluşumunda erkek, kadınlardan kendilerini temel olarak farklı algıladılar ve bundan dolayı da kadının

³⁰Bakınız: *Beowulf*, ed. by S. Weller, London: Dover Thrift Editions, 1992.

³¹<http://www.bibliomania.com/0/0/21/48/frameset.html>

³²Bakınız: Louis Althusser, "Ideology and Ideological State Apparatuses", in *Lenin and Philosophy and Other Essays*, trans. by Ben Brewster. New York: Monthly Review, 1971; Kate Millet, *Sexual Politics*. New York: Avon Books, 1970 ve Doyle Paludi, *Sex & Gender: The Human Experience*. New York: McGraw-Hill, 1998.

statüsü ikinci sınıf durumuna itildi".³³ Simone de Beauvoir'ın kelimelerinde "kadın, erkekle mukayese edilerek farklı şekilde tanımlanır; kadın, faydalı olana göre faydasızdır, erkek ise bir güç ve ötekidir".³⁴ Hester Eisenstein, "kadınların erkelerden farklılığı basitçe en büyük baskı mekanizmasıydı" ifadesini kullanmaktadır.³⁵ Bu farklılıklar tamamen erkek egemen toplumun ideolojik ve kültürel bir oluşumu olup, "kadınları ev dışındaki dünyadan dışlamak için kurgulanmıştı".³⁶ Bu kültürel oluşum ve kadınların toplumsal hayattan dışlanmasıyla, 19. yüzyıl İngiliz toplumu kız çocuklarının eğitime erkelerde olduğu gibi gereken önemi vermedi. Kızlar, açıkça eğitim eksikliğinin kurbanı oldular, çünkü kızları eğitmek kültürel ve ideolojik olarak gereksiz ve hatta tehlikeli görüldü. Örneğin Newnham koleji ilk müdürlerinden olan Anne Jemima Clough, *A Memoir of Anne J. Clough* (1897) adlı kitabında kendi hayatında eğitimin eksikliğini nasıl hissettiğini şöyle yazmaktadır: "Dışarı çıktığımda eğitimsizliğimin ezikliğini acı bir şekilde hissettim".³⁷ Ayrıca İskoçyalı Sosyal Hizmetler Kurumunda çalışan ve yazar olan Elizabeth Haldane da, eğitilmiş bir aileden geliyor olmasına rağmen, 19. yüzyıldaki diğer akranları gibi eğitimdeki fırsat eşitsizliğinin kurbanı oldu. Yetişkin bir kız olduğunda *From One Country to Another* (1937) adlı eserinde şunları yazmaktadır: "koleje gitmeyi ne kadar istemiştik, fakat o günlerde kolej kızlar için hayal bile değildi. Ayrıca kolej de pahalıydı. Kızlar genellikle dul ve yaşlı annelerine baktıklarından gelecek ile ilgili herhangi bir plan ve hayalleri de yoktu..."³⁸ Son olarak Duncan Crow, 19. yüzyılda eğitimin kızlar için nasıl gereksiz görüldüğü ile ilgili olarak şu sözleri kullanmaktadır: "Kızlar Latince, İtalyanca ve Fransızca'yı kullanmayacaklarsa niçin öğrensinler? Bir kızın duyduğu ihtiyaç, hastalara nasıl bakılacağı, nasıl yemek pişirileceğidir. Bunlar da okulda öğretilmemektedir... Onların asıl görevleri yaşlıların, özellikle erkek yaşlıların taleplerine boyun eğmektir".³⁹ Bu görüşler, 19. yüzyılda kadınların eğitimini anlamak için çok önemlidir. Kadınlar, yıllarca eğitim açısından hep ikinci planda kalmışlardır. Çünkü erkekler, kendi kültür, gelenek ve dünya görüşleri doğ-

³³Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, trans. by H. M. Parshley. New York: Alfred A. Knopf, 1953, ss. xviii-xix.

³⁴A.g.s., ss. xviii-xix.

³⁵Hester Eisenstein, *Contemporary Feminist Thought*. London: Unwin Paperbacks, 1984, s. 3.

³⁶A.g.e., s. 3.

³⁷Virginia Woolf, *A Room of One's Own and Three Guineas*, ed. by Morag Shiach. Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 368.

³⁸A.g.e., s. 368

³⁹K. Linda Robertson, *The Power of Knowledge: George Eliot and Education*. New York: Peter Lang, 1997, s. 107.

rultusunda bir yaşam tarzı oluşturup bu tarzlara hizmet edecek bir anlayışın devam etmesi için her türlü yolu denemişlerdir. Bugün hala ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde kadınların cahil tutulması gerektiği görüşü nedeniyle birçok kadın yeterli eğitim hizmeti alamamaktadır.

Aynı şekilde George Eliot da *The Mill on the Floss* adlı romanında genç bayan karakteri Maggie Tulliver'i eğitim eksikliği açısından erkek egemen toplumun kültür ve ideolojisinin bir kurbanı olarak göstermektedir. Böylece, 19. yüzyıl İngiliz toplumundaki kızların eğitim sorununu sanatsal olarak ele almaktadır. O dönemdeki kendi akranları gibi Maggie'nin ailesi onun eğitimini açıkça gereksiz görmekteydiler. Fakat babası erkek kardeşi Tom'un iyi bir eğitim alması için İngiltere'nin en iyi okulunu ve öğretmenini bulmak için eklinden gelebilecek her türlü imkânı seferber etmektedir. Aslında O'nun gayretleri o dönemdeki diğer babalarınkinden farklı değildir. George Eliot, İngiltere'de kızların iyi bir eğitim alamadıklarını 1859'da yakın arkadaşı Emily Davies'e yazmıştı. Eliot'a göre eğitimdeki eşitlik, uyumlu bir toplum inşa etmeye de yardımcı olacaktı. Örneğin 1855 tarihli makalesinde şunları yazıyordu: "Erkekler arasındaki eğlenceli görüşlerden birisi, eğitilmiş kadının görüş ileri sürme kabiliyetinin olacağı, eğitimsiz olanların daha kolay kontrol edileceği."⁴⁰ Burada açıkça görülmektedir ki, erkekler eğitilmiş kadınları ya kıskanmaktalar ya da onlardan korkmaktadırlar. Kendi egemenliklerini devam ettirebilmeleri için, kadınların eğitimsiz ve cahil tutulmaları en kestirme yol olarak benimsermiş olabilir. Bu nedenle, *The Mill on the Floss*'da, kızların eğitiminin nasıl göz ardı edildiğini Maggie'nin hayatında açık bir şekilde görmektediriz.

Roman başladığında, Maggie'nin babası oğlunun eğitimi hakkında çok endişeli görülür ve düşüncesini eşine şöyle açıklar: "Benim istediğim Tom'a ekmeğini kazandıracak iyi bir eğitim vermek. Tom'dan biraz bilim adamı olmayı, hayatın tuzaklarını öğrenmeyi ve iyi konuşmayı öğrenmesini istiyorum..."⁴¹ Bayan Tulliver bir anne olarak oğlunun eğitimi ile ilgili herhangi bir şey söyleyemeyip sadece kocasının düşüncelerini ve söylediklerini tasdik etmekle yetinir: "Sen en iyisini bilirsin. Benim bir itirazım yok".⁴² Bir kadın olarak, Bayan Tulliver'in çoğunun eğitimi ile ilgili olarak pek söyleyecek bir şeyi yok; Onun, sessiz ve kadın olmanın verdiği bir eziklik psikolojisi ile kocasının görüşlerini kabul etmekten başka çaresi yok. Çocuklarının eğitimi ile ilgili tüm sorumluluk baba Tulliver'in omuzlarındadır ve bu yüzden yakın arkadaşı Bay Riley'in tavsiyelerine başvurur.

⁴⁰Rosemarry Ashton, *The Mill on the Floss: A Natural History*. Boston: Twayne Publishers, 1947, s. 95.

⁴¹George Eliot, *The Mill on the Floss*. London: Pan Books, 1975, s. 4.

⁴²A.g.e., s. 4.

Bay Riley, eğitilmiş bir işadamdır. Bay Tulliver, konuşmaları esnasında Tom'un eğitimi ile ilgili olarak düşüncesini Bay Riley'e açar: "İşadamı olması için Tom'a iyi bir eğitim vereceğim. O da kendine bir yuva kurabilir".⁴³ Bay Riley'in eğitim ile ilgili görüşü Bay Tulliver'den de farklı değildir, çünkü her ikisi de Tom'un toplumda "birinci sınıf vatandaş" olmasını istemektedir.⁴⁴ Dolayısıyla O, Bay Stelling'i en iyi öğretmen olarak tavsiye eder. Bir papaz olan Bay Stelling, Oxford'da çalışır ve Tom'a "en üstün ve kaliteli eğitimi vereceği amaçlanmaktadır" ve "bu eğitim de O'na toplumda kendisini lider yapacak imkânı sağlayacaktır".⁴⁵ O'nun görüşüne göre, "papaz olmayan öğretmenler genel olarak düşük profilli insanlardır".⁴⁶ Bay Tulliver gibi Bay Riley de, kadın-erkek eğitiminde geleneksel ve ahlaki görüşlere sahiptir. Bu yüzden, Bay Tulliver'den daha fazla para ödeyerek oğlunu Bay Stelling'e göndermesini istemektedir.

Her ikisinin görüşüne göre, Tom'un eğitimi birkaç açıdan hayati önem taşımaktadır ve bakış açıları tamamıyla kültürel ve ideolojiktir. Bir erkek olarak, erkek egemen toplum hemen Tom için bir rol belirler ve O'nun bu rolden kaçması imkânsız gibidir. Bu rolü kurallarına göre oynamak zorundadır. İlkin, toplum O'ndan diğer erkekler gibi eğitim yoluyla "bilim adamı olmasını" istemekte ve beklemektedir, çünkü Tom bunun kendisine verilen doğal bir hak olduğuna inandırılır. İkincisi, eğitim Tom'u ailesinin geçimini sağlaması ve ekmeğini kazanması için muktedir kılacak. Bundan dolayı, Bay Tulliver, oğlunu "işe koymayı ve yuva yapmasına yardımcı olmayı" istemektedir. Son olarak, Bay Riley'in söylediği gibi eğitim, Tom'un toplumsal hayatta birinci sınıf insan olmasına yardım edecektir. Erkekler verilen bütün bu önemli roller ve özellikler eğitim aracılığı ile sağlanmaktadır. Sonuç olarak, erkeklerin eğitimi büyük bir önem arz etmektedir. Bir erkek olarak Tom, toplumda bu rolleri ve sorumlulukları yerine getirmek için eğitilir. Bay Tulliver ve Riley'in görüşleri, kültürel ve ideolojik olarak insanları rolleri ve sorumlulukları açısından kadın-erkek olarak kategorileştirmeyi hedeflemektedir. Bundan dolayı, Bay Tulliver, oğlundan bilgili olmasını, "figürleri bilmesini, güzel yazı yazmasını, olayları kolayca kavramasını, halkı tanmasını ve kelimeleri iyi kullanmasını istemektedir..."⁴⁷ Bu kabiliyetler, oğlunun görüşlerini genişleterek hayatı daha iyi anlamasına yardımcı olacak ve dolayısıyla Tom için kendisinden beklenen

⁴³A.g.e., s. 11.

⁴⁴A.g.e., s. 15.

⁴⁵A.g.e., s. 15.

⁴⁶A.g.e., s. 17.

⁴⁷A.g.e., s. 17.

toplumdaki yerini güçlü ve birinci sınıf vatandaş olarak almasını kolaylaştıracaktır.

Bununla birlikte, ne Bay Tulliver nede Bayan Tulliver kızları Maggie'nin eğitimi ile ilgili herhangi bir şey konuşmamaktadırlar. Onların görüşünde, kadın çok eğitilmiş olmamalıdır. Örneğin, babası Maggie'yi, roman boyunca övmesine rağmen, daha küçük yaşta iken yüzüne karşı aslında her şeyi romanın başında söyler: "Maggie, konuşmaları anlar; O'nu kitap okurken dinlersiniz; fakat bu kadın işi değildir. Fazla zeki olmanın onun başına iş açmasından korkuyorum".⁴⁸ Maggie, gözle görülür bir şekilde zekidir, fakat bu durum babasını rahatsız eder, hatta kızdırır. Çünkü O, kadının fazla bilgili olmaması gerektiğini düşünür. Maggie'nin kıvrak zekâsı, açıkça okuyamaz olmayan geleneksel kadın imajını ve kimliğini tehdit eder. Bay Tulliver hanımına şöyle der: "Maggie, Tom'dan iki kat daha zeki. Bu bir kadın için çok fazla. Korkarım, bu kendisi için kötü bir durum oluşturmaz ve zeki olmaktan bir şey de kazanamaz".⁴⁹ Bay Tulliver'in görüşünü iki şekilde açıklamak mümkündür. İlkin, eğer Maggie fazla zekiliği ile kadınların geleneksel olarak kabul edilmiş rollerinin temelini yıkmak veya erkeklerin zeki olduğu görüşünü tehdit ederse, O bundan dolayı cezalandırılabilir veya toplumdaki soyutlanabilecektir. İkinci olarak, bu zekiliği ile zor koca bulabilecektir. Çünkü erkek egemen toplumların kültür ve geleneklerinde kadınlar, evlenmedikleri sürece ne bir kimlik kazanabilirler ne de sağlıklı bir yer edinebilirler. Bundan dolayı, Maggie'nin babası kızının durumundan oldukça endişelidir.

Buna ilaveten, hem babası hem de erkek kardeşi Tom, Maggie'yi King's Lorton adlı kardeşinin okuduğu okulu ziyareti sırasında zekiliğini ispatlamaya kalkınca alaya alırlar. Tom, kızar ve kız kardeşinin kabiliyetinin kendisini tehdit ettiğini düşünür. Bu nedenle, kız kardeşine üstünlük sağlamak için O'na karşı sürekli olarak saldırgan davranışlar sergiler. Hocası Bay Stelling de O'nu destekler ve "kızların Latince" öğrenemeyeceklerini savunur.⁵⁰ Bay Stelling, kızların sadece "aptal olmadıklarını" aynı zamanda Latincenin onlar için çok zor olduğunu ifade eder.⁵¹ Bu sözler Maggie'yi derinden yaralar. Fakat Tom, sürekli olarak kendisinin kız kardeşinden daha zeki olduğunu vurgulamaya devam eder ve hocasının da olduğu bir ortamda, "Kızların Euclid yapamadığını" söyler.⁵² Bay Stelling de O'na

⁴⁸A.g.e., s. 12.

⁴⁹A.g.e., s. 7.

⁵⁰A.g.e., s. 40.

⁵¹A.g.e., s. 135.

⁵²A.g.e., s. 140.

destek verir ve şunları ifade eder: "Kızlar her şeyden çok az öğrenebilirler. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, onların sunî bir zekilikleri vardır, fakat bir konu üzerinde derinlemesine gidemezler. Onlar hızlı ve sığdırlar".⁵³

Tom ve Bay Stelling'in "Latince" ve Euclid'i sürekli vurgulamalarının nedeni şudur. Latince, eskiden beri "erkeklerin eğitiminin bir parçasıdır" ve bundan dolayı bütün erkekler kültürel ve ideolojik olarak aynı şeyi öğrenirler".⁵⁴ Mary Jacobus, Latincenin "kültür emperyalizmini, erkek egemenliğini ve elit bir eğitim anlayışını temsil ettiğini ve bundan da kadınların geleneksel olarak dışlandığını" ifade etmektedir.⁵⁵ Yukarıdaki üç erkeğin görüşünü okuyucuya sunarak, George Eliot kadın-erkek eğitimindeki eşitsizliğin kurumsallaştığını ve bunun da "cinsel farklılığı kültürel bir dışlama olarak" nasıl ön plana çıkardığını gösterir.⁵⁶ Bu erkekler, "kızlar "Euclid'i" yapamaz dediklerinde Maggie'yi Latince bilip bilmediğine göre kategorize edip yargılamaktadırlar. Bu erkeklerin görüşlerini dikkate alarak, George Eliot erkek bilgisinin "ötekini" oluşturmak için nasıl kurumsallaştığını ve bu kurumsallaşmış bilginin kültürel ve geleneksel olarak kadınları zekâ yönünden nasıl ikinci sınıfa ittiğini ve Tom ve Bay Stelling'de olduğu gibi erkeklerin egosunu nasıl okşadığını gösterir. King's Lorton okulunu ziyaret etmeden önce Maggie, ziyaretinin kendisine yeni fırsat kazandıracığını ve "dünyayı görmesine" yardımcı olacağını düşünmüştü⁵⁷, fakat O şoka uğrar ve erkeklerin bilgiçlik ön yargısı şevkini yerle bir eder: "Maggie, kaderi tarafında çok baskı altına alındı ve daha fazla gayret edecek gücü kalmadı".⁵⁸ Bir kız olarak Maggie, "bilinmeyen bir ülkede boynuzları kırılmış ve uzak bölgelerden getirilmiş hayvanlar gibi rüyalarını süsleyen Latinceyi öğrenmekten alıkonuldu".⁵⁹ Sonunda, Maggie'nin Latinceyi öğrenme özgürlüğü kısıtlanır ve dolayısıyla "O, yetersizliğini itiraf eder, çünkü artık hayatında aşağılanmak istememektedir".⁶⁰

Bütün bu görüşler, Maggie'nin bir kız olarak övülmediğini fakat aşağılandığını göstermektedir. Tom gibi O'na, Viktoryan toplumunda düzenli bir eğitim alması için aynı şans verilmez. Daha sonra, Maggie, yatılı okula devam eder, fakat orada erkeklerin öğrendiği konulardan daha önem-

⁵³A.g.e., s. 141.

⁵⁴A.g.e., s. 153.

⁵⁵Mary Jacobus, "Men of Maxims and *The Mill on the Floss*, in *George Eliot*, ed. by K. M. Newton. London: Longman, 1991, s. 91.

⁵⁶A.g.e., s. 91.

⁵⁷Eliot, *The Mill on the Floss*, s. 135.

⁵⁸A.g.e., s. 141.

⁵⁹A.g.e., s. 138.

⁶⁰A.g.e., s. 137.

sizlerini öğrenir. O'na, nasıl anne olacağı ve örgü öreceğini düşünmesi öğretilir, ancak George Eliot'un kendisi gibi Maggie, babasının hastalığından dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalır, çünkü babasına bakma yükümlülüğü O'nun omuzlarındadır. Maggie'nin kimliği ve eğitimi, kadınlara atfedilen geleneksel ve kültürel rollerden dolayı toplum tarafından reddedilir. Hâlbuki erkek kardeşi, aktif olarak eğitimini tamamlamak için okuluna devam etmektedir. Carol Dyhouse, bu rol biçiminin "kadınların pasifliği, sabırlılığı, sessizliği ve toplumdan soyutlanmışlıkları ile doğru orantılı olduğunu" tartışır.⁶¹ Eğer Tom'a verilen şansın aynısı O'na verilmiş olsaydı, Maggie'nin kesinlikle Tom'dan daha başarılı olacağı açıktır., fakat bir kız olarak okulda kendisini ve kabiliyetini ispatlaması erkek egemen toplum, kültür ve gelenek tarafından engellenmiştir. *The Mill on the Floss* romanında Maggie'nin bu şekilde gösterilmesi ile, George Eliot kadınların erkek egemen toplumda bilgi edinmede nasıl başarısız olduklarını okuyucuya sunar. Maggie'ye karşı olan ön yargı, kültürel olarak O'nun yaşadığı St. Ogg'daki ortak davranıştan kaynaklanmaktadır: Yani, "erkeler iyi şekilde eğitilmeli, çünkü onlar ekme kazınarak ailelerini korurlar".⁶² Bunun yanında eğitim, erkelerin toplumda hak ettikleri yerlere gelmelerine imkân sağlayacak ve onların birinci sınıf insan olmasına yardım edecektir. Öte yandan kızlar, sadece evliliğe hazırlanacağından eğitime ihtiyaç duymayacaklardır, fakat onlardan Bayan Tulliver'in durumunda olduğu gibi kocalarına mutlak şekilde sadık olmaları ve boyun eğmeleri istenmektedir. Romanda George Eliot, Maggie'nin hayatının 19. yüzyıl erkek egemen toplumunun kültürel ve geleneksel ön yargılarıyla kuşatıldığını ifade etmektedir. Maggie, zekiliğini ve kabiliyetini kullanarak bu toplumun normlarına meydan okumaya ve sorgulamaya teşebbüs ettiğinde büyük bir tepki ile karşılaşmış ve sonunda yenilmiştir. O, yardımsız ve katı toplum kuralları içinde bir kurban gibidir. Sonunda da, değişmeceli olarak "yetersizliğini", yenilgisini ve evin kendisi için doğal bir yer olduğunu kabul ederek toplumun kültürel kurallarına teslim olmuştur. Basitçe, Maggie, erkek kardeşi gibi düzenli bir eğitim alma şansı olmadığını farkına varır. George Eliot'un romanda gösterdiği gibi, Viktoryan toplumunda erkekler ve onların dünya görüşü cinslerden beklentileri oluşturmak için nihaî bir standart olarak kabul edilir. Bu nedenle, Maggie'nin hayatı ve kimliği, erkeklerin standartlarına, beklentilerine ve dünya görüşlerine göre şekillenir. Erkek egemen toplumlarda, bu standartlar cinsler arasındaki eşitsizliği ebedileştir-

⁶¹Carol Dyhouse, "The Role of Women: From Self-Sacrifice to Self-Awareness", in *The Context of English Literature: The Victorians*, ed. by Laurance Lerner. London: Methuen & Co Ltd., 1978, s. 175.

⁶²Eliot, *The Mill on the Floss*, s. 120.

diğinden eğitimi, toplumun kurumlarını ve kadın-erkek rollerini erkekler kendi dünya görüşlerine göre tasarlarlar ve aynı zamanda da kadınları büyük ölçüde sessizleştirirler. Örneğin "Maggie, erkeklerin ön yargılarıyla aşağılandığını hissedince, yavaşça St. Ogg'da hayatın nasıl daraldığını ve varlığının nasıl çirkinleştiğini görür".⁶³ O'nun bu "varlığı", işe yaramaz, alışkanlıklar ve ahlakî değerlerle dolu olup, bu değerler hayatında "dinde" olduğu gibi mutlak bir "teslimiyet ve bağımlılık hissi" doğurmaktadır.⁶⁴

The Mill on the Floss'da edebiyat ile toplum arasındaki yakın ilişkiyi görmek mümkündür. George Eliot, çözüm yolları önermese de toplumda var olan kadın-erkek ilişkisindeki sorunlara ve onların eğitimindeki eşitsizliğe değinmektedir. Eliot, bu sorunların toplumdaki huzur ve barış ortamını nasıl zedelediğini, insanların öteleştirildiğini ve bilinçaltlarındaki tatmin edilmemiş duyguların insanların davranışlarını nasıl etkilediğini vurgular. Çünkü toplumun bir kesimi (kadın) rahatsızken, diğer kesim hayatın nimetlerinden cömertçe istifade etmektedir. George Eliot, bu durumu roman karakteri Maggie'nin hayatında bizlere aktarmaktadır. Burada bir edebî eser olan roman, bu tür sorunların var olduğunu okuyucunun görüşlerine sunarak onların haberdar olmasını ve bilinçlenmesini sağlar. Kısacası, toplumu bu sorunlar hakkında bilgilendirerek insanların bilinçaltılarında sorunların çözümü noktasında birkaç soru işareti bırakır ve bu soru işaretleri zaman içinde yavaş yavaş anlam bulmaya başlar. Günümüzde hala bazı sıkıntılar olmasına rağmen, bu eserler sayesinde kadınların eğitimi ile ilgili çok ciddi ilerlemeler olmuştur.

Edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi daha iyi bir şekilde desteklemek için bir örnek de 20. yüzyılın en önemli İngiliz yazarlarından James Joyce (1882-1941)'dan da vererek bu çalışmayı bitirmek istiyorum. Burada James Joyce'u seçmemin nedeni şudur: Yukarda vermiş olduğum iki örnek esas itibarıyla İngiliz toplumu ve sosyal yaşantısı ile ilgilidir; hâlbuki James Joyce, aslen İrlandalı olup *Ulysses* (1922), *Finnegans Wake* (1939), *Dubliners* (1914) ve *A Portrait of the Artist as a Young Man* (1916) adlı yapıtlarında İrlanda toplumundaki sosyal, siyasî ve dinî olayları konu edinmektedir. Hayatının büyük bir kısmını İrlanda dışında geçirmiş olmasına rağmen, romanlarındaki olay örgüsü Dublin ve çevresinde geçmektedir. Özellikle James Joyce'un Roma Katolik Kilisesiyle olan problemi, yapıtlarında en çok dikkat çeken konulardan birisidir.

⁶³A.g.e., s. 225.

⁶⁴A.g.e., s. 271.

Bu çalışmada, 20. yüzyılın başlarında İrlanda toplumundaki dinî ve siyasî problemleri en iyi şekilde anlatan *A Portrait of the Artist as a Young Man* (*Bir Sanatçının Genç Bir İnsan Portresi*) incelenecektir. Roman, yarı-otobiyografik olup Stephen Dedalus (aslında James Joyce'un kendisi) adlı roman karakterinin entelektüel ve dinî-felsefî dünyasının gelişmesini, Katolik Kilisesini, içinde doğup büyüdüğü İrlanda toplumunu ve geleneklerini sorgulamasını konu edinir. James Joyce romanda, bireylerin kimliğini ve yaşantısını doğrudan etkileyen siyaset ve milliyetçiliği, kullanılan bazı söylev, imgeler ve mitlerle okuyucuya sunar. Milliyetçilik, kültür ve din 19. yüzyıl İrlanda toplumunda çok dominant ve etkili öğelerdir. Bu öğeler, bireyleri kör eder ve hayatlarını ciddi şekilde daraltır. Bundan dolayı, İrlanda toplumundaki geleneksel, millî ve dinî değerler açıkça Stephen Dedalus'un genç yaşlardaki dünya görüşünü, yaşantısını ve gelişimini etkiler. Roman başladığında, Stephen Dedalus altı yaşında küçük bir çocuktur. O, yatılı dinî bir okul olan Clongowes Wood College'e devam etmektedir. Burada, sürekli olarak İrlandalı ayrılıkçı insanların hayatlarını okur. Okuduklarından, 19. yüzyılın en önemli İrlanda siyasî liderinden olan Charles Stewart Parnell, O'nu en çok etkileyendir. İlk gençlik yıllarında Stephen Dedalus, yaşlıların din ve siyaset konusunda birbirlerinden çok uzak noktalarda ve hatta birbirleriyle kavgalı olduklarını görür. Örneğin, yılbaşı tatili sırasında yemekte sessizce fakat dikkatlice Bay Casey, amca Charles, Dante, babası ve annesini din ve politika konularında tartışırken dinler. Kuzey İrlanda'da Katolikler ve Protestanlar arasında çok şiddetli tartışmalar olur. Çocuk eğitici olması için Joyce ailesine getirilen dul Dante, aşırı şekilde dinî hayatı savunmaktadır ve ilk gençlik yıllarında Stephen Dedalus, O'nun dinî görüşlerinden çok etkilenir. İyi bir Katolik olan Dante, papazların "insanları uyarması, onların hayatlarını yönlendirmesi ve onlara doğru ve yanlışın ne olduğunu söylemesi gerektiğini" düşünür.⁶⁵ O'nun görüşünde, papazlar "Tanrının gözünün elmalarıdır" ve ayrıca "Tanrı ve din her şeyin önündedir".⁶⁶ Bunun yanında Dante, dinin ilahî prensiplere göre toplumsal, sosyal ve siyasî hayatı şekillendirmesi gerektiğini düşünür, fakat Bay Dedalus ve Casey oldukça laik düşünen kişiler olup Dante'nin dinî görüşlerini benimsememektedirler. Onlar, dinin "siyasete karışmamasını" isterler.⁶⁷ Onların görüşünde, siyaset ve din birbirlerinden ayrı olmalıdır ve birbirlerinin alanlarına müdahale etmemelidirler. Bay Casey, "İrlanda için Tanrıya gerek yok! İrlanda'da yıllarca bizim çok Tanrılarımız oldu. Tanrı

⁶⁵James Joyce, *The Essential James Joyce*. London: Jonathan Cape, 1961, s. 195.

⁶⁶A.g.e., s. 201.

⁶⁷A.g.e., s. 196.

def olsun" diye bağırır.⁶⁸ Stephen Dedalus, bütün bu hararetli tartışmaları sessizce seyreder, fakat kendi kendine de birkaç soru sorarak kendi görüşünü oluşturmaya başlar. Bay Casey, niçin dine karşı? Dante, niçin Protestanları sevmez? Kim haklı ve kim haksız? James Joyce, romandaki karakterlerini birbirlerine karşı çıkıyor gibi göstermektedir, fakat önemli olan nokta şudur ki, aslında kendisinin belirsiz olan dinî ve siyasî görüşlerini sanatsal bir şekilde karakterlerinin görüş ve tartışmalarında ortaya koymaktadır.

Dinin, insanların hayatlarını nasıl yerle bir ettiğini Stephen Dedalus'un kendi hayat ve dünyasında da görmek mümkündür. Stephen Dedalus, ailesinin maddî sıkıntıları sebebiyle Clongowes Wood College'den ayrılır. Aile dostları bir papaz, Dublin'de bir başka dinî okul olan Belvedere'de O'na ücretsiz bir yer ayarlar. Fakat önceki okul gibi, bu okulda da dinî ve geleneksel değerler çok etkilidir. Orada kızlara karşı ilgisi uyanmaya başlar, fakat çok çekingen olup kendisini büyüleyen Emma Clerk'a bir şey söyleyemez. Bir başka olay ise, bir gün caddede bir fahişe ile tanışır ve geceyi beraber geçirirler. Ancak Stephen, bu olaydan çok etkilenerek kendisini rahatsız ve suçlu hisseder, çünkü yapmış olduğu şeyin dinî açıdan büyük bir günah olduğunu düşünür.⁶⁹ Bu arada Aziz Francis Xavier anısına organize edilen bir toplantıya katılır, fakat papazın cehennem ateşi ile ilgili yapmış olduğu vaaz Stephen'i iyice ümitsizliğe ve korkuya düşürür: "Papazın sesi yükseldikçe, bayılıcı korku ruhunda bir terör havası estirir. Bundan çok acı çeker ve beyindeki canlı noktaların bir ışık gibi birer birer söndüğünü hisseder".⁷⁰ Bu dinî toplantı, Stephen'ın ruhunda dinî krize ve rahatsızlığa sebep olur. Sanki papazın, O'nun ile ilgili konuştuğunu hisseder ve "Tanrının gazabı, sanki işlemiş olduğu günah, aptallık ve gizliliğin üzerine olmuştur. Papazın bıçağı, açığa çıkan gizliliğin içine iyice dalmıştı ve ruhunun günah içinde irinleştiğini hissetti".⁷¹ Ölüm ve cehennem ile ilgili vaazı dinledikten sonra Stephen, hayal kırıklığına uğrar ve sonra odasına giderek yalnız kalmayı ister. Günah ve suçluluk hissinden dolayı iyice rahatsızlığı arttıkça, Katolik doktrinin karamsar düşüncesi altında kafası belirsizlik ve umutsuzlukla iyice karışır. Bu durumdan kurtulmak isteyerek odasında gizlice dua eder. Fakat Stephen, papazın anlattığı günah, ölüm, cehennem ve ateşin etkisinden bir türlü kurtulamaz. Psikolojik olarak rahatsız vücudunu, soğuk terler ve yorgunluk, düşünce ve hislerini kuşatır ve Stephen, hemen rahatlamak ister. Sonunda günahlarını itiraf edeceği bir

⁶⁸A.g.e., s. 202.

⁶⁹A.g.e., s. 251.

⁷⁰A.g.e., ss. 257-8.

⁷¹A.g.e., s. 260.

kilise arar ve bunu yapar da. Bundan sonra psikolojik olarak rahatlar ve ruhunun perişan edici günah düşüncesi etkisinden temizlendiğini hissederek, derin bir nefes alır. Tekrar huzuru yakalar: "Diz çöktü... Günahsız ve mahcup. Dilinin üzerinde Tanrıyı tutacaktı ve Tanrı temizlenmiş ruhuna girecekti... Bir başka hayat. Faziletli, erdemli ve mutluluk dolu bir hayat. Bu doğru idi. Uyandırdığı bir rüya değildi. Geçmiş geçmişte kaldı".⁷²

"Bir başka hayat", "erdemli, faziletli ve mutluluk dolu bir hayat" görüşü, Stephen'ı dindar olmaya doğru sürüklemeye başlar. Hayatını, dinin ve kilisenin öğretilerine göre yeniden şekillendirmeye çalışır. Bu nedenle kendisini, yeni bir hayat ve güzellik arayışını reddeden sıkı bir dinî terbiyeye adar: "Her sabah kutsal bir imge veya gizemin varlığında kendisini yeni bir hayatla kutsar. Her günü, kahramanlık söylevleri ve bir âyinin sorumluluğunu üstlenmiş papaz edalarıyla başlamaktadır".⁷³ Stephen, günahlı ruhunun temizlendiğini, zayıflığının yok olduğunu ve manevi olarak güçlendiğini hisseder. Bu yüzden, hikmet, anlayış ve bilgi gibi her ihsanın, Tanrının kutsal sevgisine kendisini adadığı süreç üzerine ineneğine inanır: "Yavaşça ruhu dinî bilgilerle zenginleştğinde, bütün dünyayı Tanrının gücü ve sevgisinin kapladığını gördü. Hayatın her anının ilahî bir hediye olduğu hissine kapılır".⁷⁴ Stephen için, hayat artık mevcut değildir. İlahî kudret O'nun hayatının her zerresine nüfuz etmiştir. Sonra O'na "papaz olması teklif edilir".⁷⁵

Ancak Stephen, büyüdükçe ve olayların farkında olmaya başladıkça geleceğinin kiliseye bağlı olamayacağını görmeye başlar. O'na göre, Katolik Kilisesi taşra zihniyetinde, dar görüşlü olup "özgürlüğe ve adalete" düşmandır. Bu nedenle, kendisini zorlamasına rağmen yavaş yavaş ruhu dinî prensip ve görüşleri sindirememeye başlar. Bu da Stephen'ın ruhunda yeni krize neden olur, çünkü dinin sabit kurallarının bireylerin kimliklerini sınırlandırarak hislerini yok ettiğini düşünür. Bu yüzden, İrlanda'da dinin ve politikarın geçmişi, bu gününü ve geleceği ile ilgili tüm tecrübe ve izlenimlerini bir araya getirdiğinde ruhunda tekrar rahatsızlık duymaya başlar.⁷⁶ Hemen "nabızları atmaya başlar ve anlamsızlık karmaşık bir şekilde düşüncelerini alt üst eder".⁷⁷ Kendisini "papaz olarak düşündükçe", "hayatının ne kadar daraldığını ve özgürlüğünün kısıtlandığını" görür gibi

⁷²A.g.e., s. 284.

⁷³A.g.e., s. 284.

⁷⁴A.g.e., s. 286.

⁷⁵A.g.e., s. 292.

⁷⁶A.g.e., s. 295.

⁷⁷A.g.e., s. 295.

olur. Bu da O'nu çok rahatsız eder.⁷⁸ Genellikle papazların yaşadığı Gardiner caddesindeki Jesuits House çevresinde dolaşırken, birden hayal dünyasına dalar ve "ruhunun orada olmadığını, daha önce dinledikleri hikâyelerin boş olduğunu" hisseder.⁷⁹

Buna ilaveten Stephen, üniversiteye başladığında yaşadığı hayat ile ilgili sıkıntı daha da belirgin olmaya başlar. İrlanda'da kendisine sunulan kimlik ve hayatın bozulmuş, bitkisel ve sancılarla dolu olduğunu gözlemler ve bu nedenle hayatta sanat ve özgürlük gibi daha güzel şeyler arzu eder. Örneğin babasından ayrılır ayrılmaz Stephen, denize doğru yürür ve orada kendisine sunulan hayattan farkı bir dünya görüşü algılar:

"Üniversite! Kendisinin hırçın uztun dalgalar gibi yükseldiğini hissetti. Hizmet etmek için doğduğu yerler O'na bir şey vermemişti, fakat şimdi hayat O'nu yeni bir maceraya davet ediyordu... Alçalıp yükselen müzik sesleri ve melodileri işitti; gözündeki alevler akşam ateşinden çıkan kıvılcımlar gibi birbiri ardına yükseliyordu. Hepsi de sınırsız ve şekilsizdi. Ve gittikçe hızlı bir şekilde vahşice zamanın dışına çıkarak yükseliyorlardı. Çimenlerin altında vahşi yaratıkların yarış ettiklerini duyar gibi oldu... Bu yaratıkların ayakları kafasının üstünde bir patırtı kopardılar... Bunlar kimin ayaklarıydı."⁸⁰

Stephen'ın dünyası çok akıcı ve değişkendir; "dalga gibi, kıvılcım gibi ve yarış eden yaratıklar" gibi dans etmektedir. Bütün bu görüşler, bir yandan modern romanın 19. yüzyıl romanının vurguladığı sabit fikirliliği ve klişeleşmiş değerleri yıkarken, diğer yandan da Stephen'ın hayatının nasıl değişken ve çeşitli olduğunu gösterir. Bu da, modern romanda insanları tanımlamanın ne kadar zor olduğunu gösterir. Bu nedenle, plajda bir anlık düşünceye daldığında kendi kaderini ilan eder: "Mitik Dedalus'un ismini duyar gibi olur... Şahin gibi kanatlandığını hisseder... Hizmet etmek için doğduğu her türlü değerlerin üstüne çıkar ve yok olmayacağını düşündüğü yeni bir hayat kendisine görünür..."⁸¹ Bundan dolayı Stephen, "siyasî ve dinî değerlere şüphe ile bakar"⁸², çünkü yavaş yavaş Dublin'de var olan dinî anlayışın, milliyetçiliğin ve siyasî ortamın kendisine yeni bir dünya ve hayatın kapılarını aralamada başarısız olduğunu kavramaya başlar. Kendisi, mevcut değerlerin ötesinde, maceracı ve gizemli bir hayat arar. Sonunda sınıf arkadaşı Cranly'ye "inancını kaybettiğini" söyler.⁸³ Bu, Cranly'yi şok eder.

⁷⁸A.g.e., s. 296.

⁷⁹A.g.e., s. 296.

⁸⁰A.g.e., s. 298.

⁸¹A.g.e., s. 301.

⁸²A.g.e., s. 296.

⁸³A.g.e., s. 359.

Stephen'in inancını kaybetmesi, çoğunlukla Katolik Kilisesinin insanları sıkmasından, bireyleri sabit ve otoriter kurallarla sınırlandırmasından kaynaklanmaktadır. O'nun görüşünde bu kurallar, bireylerin kendilerini özgür bir şekilde ifade etmelerini engellemenin yanında hayatta var olan gelenek ve değerlerin ötesinde yeni görüşlerin ve güzelliklerin aranmasına da fırsat vermezler. Bu yüzden Stephen, bireylerin "kafalarının bütün dinlerden, milliyetçiliğin ve siyasetin âdiliklerinden, kinciliğinden, vefasızlığından ve döneçliğinden bağımsız olmalarını istemektedir".⁸⁴ James Joyce, Stephen'in hayatını ve görüşlerini kullanarak Katolik Kilisesiyle kendisinin kesmiş olduğu ilişkisini sanatsal olarak bizlere sunar; fakat Maggie Tulliver'in aksine toplumsal ve sosyal hayat kaybettiği birçok şeyi de göze alır. Örneğin David Daiches, 19. yüzyıldan önce Henry Fielding, Samuel Richardson, Jane Austen, Charles Dickens, William Thackeray, George Eliot ve Thomas Hardy gibi yazarlar okuyucuya toplumsal ve ahlakî değerlerin önemliliğini vurgularken, Joseph Conrad, D. H. Lawrence, James Joyce ve Virginia Woolf, yazarların da okuyucuyu bir akıntıya salarak toplumsal ve ahlakî değerleri yok saydıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca Daiches, modern yazarların 20. yüzyılın sorunlarına ortak bir çözüm sunma yerine, her birinin kendi modern tecrübelerini kullanarak bireysel çözümler aradığını, çünkü modern zamanda hayat ile ilgili ortak bir görüş oluşturmanın zor olduğunu tartışır.⁸⁵ Dorothy Van Ghent da benze bir yorum yapmaktadır:

"Kriz arunda geleneksel değerler hiçbir şekilde gerçek tecrübelerle eşleşmez. Bu nedenle bütün gerçekler, sorgulanır ve zihin gerçeklerin şekillerini bulmak için iç dünyaya döner – çünkü düşünen ve hisseden insan uyumlu dünya görüşüne sahip olmadan yaşayamaz. Burada en azından birisinin anılarında, hislerinde ve düşüncesinde araştırma için deneysel bir zeminin olması gerekir."⁸⁶

Bu iki görüş, modern bir romanın geleneksel romandan farklı olarak okuyucuya herkes tarafından kabul görmüş bir dünya görüşü sunamadıklarını vurgulamaktadır. Bu nedenle modern romanda okuyucuların, hayat ve gerçeklerle ilgili olarak net bir yargıya ulaşmaları imkânsız gibidir. Dorothy Van Ghent, devamla şöyle der. James Joyce's *A Portrait of the Artist as a Young Man*'ın yayımlandığı tarih olan 1916'da "sosyal çevrenin, dinin ve kurumların başarısızlığı insanların tüm güvenini yerle bir etmişti".⁸⁷ Gerçekten James Joyce, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde toplumun karmaşıklığı

⁸⁴A.g.e., s. 324.

⁸⁵ Daiches, David, *The Novel and the Modern World*, Chicago: Phoenix Boks, 1967, s. 5.

⁸⁶Dorothy Van Ghent, *The English Novel: Form and Function*. London: Harper Torchbooks, 1953, s. 263.

⁸⁷A.g.e., s. 263.

içinde kendisini izole etmiş bir sanatçı portesi geliştirir. O'nun için sanatçı, toplumun bütün normları ve geleneklerinin dışında olmalıdır. Bu görüşün iki sonucu vardır. İlki, James Joyce'un Dublin'de bulduğu toplum ve değerleri "felç" olmuş ölü gibidir ve insanlık tecrübesi ile ilgili olarak hiçbir anlam ifade etmemektedir. İkincisi sanatçı, sanatında objektif olabilmesi için toplumun dışında olmalı ve kuş bakışı ile toplumu gözlemlemelidir: Bu yüzden Stephen, modern bir sanatçı olarak toplumun dışında kalarak toplumsal ve sosyal hayatta bireyleri hapseden, hayatlarını daraltan ve onları tekdüzeleştirilen değeri eleştirme olanağı bulur. Bu değerleri şiddetle reddeder. Ayrıca toplumun dışında kalan bir sanatçı olarak, kendisini sınırlandıran ritüellere de ilgi duymaz ve hayatına kendi kendine göre bir şekil ve yön vereceğini ilan eder.

James Joyce'un *A Portrait of the Artist as a Young Man*'de sanatsal olarak ele alınan konularla toplumda var olan sorunlar arasında yakın bir ilişki görülmektedir. İlk önce, James Joyce, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişen dramatik olayların etkisiyle sanatçının nasıl bir pozisyon aldığına, nelere değer verdine ve dünyayı nasıl algıladığına değinmektedir. Stephen Dedalus'un toplumun dışında kalması demek, O'nun zamanın siyasî ve sosyal olaylarından soyutlanması demek değildir. O, psikolojik olarak daha fazla özgür ve daha alıcı olduğunda bireyleri kontrol eden sosyal normları, dinî kısıtlamaları ve siyasî çekişmeleri daha kolay ve sağlıklı olarak sorgulamaktadır. Bu nedenle O'nun için "geri çekilme, bireyin iç dünyasının durumunu, kutsal dinin gizemlerini yansıtmak ve bu dünyada niçin var olduğumuzu daha iyi anlamak için hayattaki gündelik uğraş ve önemsiz tartışmalardan geri çekilmek demektir".⁸⁸ Romanda ele alına diğer bir konu ise, Rönesans'tan bu yana Hıristiyan dünyasında devam eden mezhep kavgalarıdır. Aslında bu güncel bir konudur da. James Joyce, bu kavga ve çekişmelerin toplumdaki bireyleri birbirine nasıl düşman ettiği, böldüğünü ve barışı nasıl bozduğunu karakterlerinin davranış ve görüşlerinde okuyucuya sunar: Bunların gereksiz olduğunu, ders alınması gerektiğini ve bu tür kısır sürtüşmelerin topluma faydadan çok zarar getirdiğini imalı olarak gösterir. Sanatın amacı da, bu olsa gerek.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, edebiyat ile toplum arasında sıkı bir ilişkiler bağı vardır. Edebiyat, sosyal, dinî ve siyasî olaylara sanatsal ve estetik olarak ayna ve ışık olur. Bireylerin düşünce dünyalarını zenginleştirerek, olaylar hakkında daha duyarlı ve tepkili olmalarına yardımcı olur. Ayrıca edebiyat, toplumsal ve sosyal değişimin öncü rolünü oynar,

⁸⁸Joyce, *The Essential James Joyce*, s. 256.

çünkü edebiyat sürekli fikirlerin ve düşüncelerin yenilenmesine, tekrar tekrar arınmasına ve yoğunlaşmasına katkı sağlar.

KAYNAKÇA

- Andrew Sanders, *The Short History of English Literature*, 2sn.ed. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Bakınız: *Beowulf*, ed. by S. Weller, London: Dover Thrift Editions, 1992.
- Bakınız: Louis Althusser, "Ideology and Ideological State Apparatuses", in *Lenin and Philosophy and Other Essays*, trans. by Ben Brewster. New York: Monthly Review, 1971
- Cambridge International Dictionary of English*, ed. by Paul Procter and others. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Carol Dyhouse, "The Role of Women: From Self-Sacrifice to Self-Awareness", in *The Context of English Literature: The Victorians*, ed. by Laurance Lerner. London: Methuen & Co Ltd., 1978.
- Daiches, David, *The Novel and the Modern World*, Chicago: Phoenix Boks, 1967.
- David Daiches, *A Critical History of English Literature: The Restoration to the Present Day*. Vol. I. London: Mandarin, 1994.
- Dorothy Van Ghent, *The English Novel: Form and Function*. London: Harper Torchbooks, 1953.
- E. M. Forster, *Virginia Woolf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1942.
- Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists From Bronte to Lessing*. London: Virago, 1977.
- Elif Şafak, "The Camera Eye", *Turkish Daily News*, 23 June 2007.
- Emile Legous, *A History of English Literature*, trans. by Helen Douglas Irvine. London: J. M. Dent and Sons Ltd.
- G. T. Shepherd, "Beowulf: An Epic Fairy Tale", in *Medieval Literature: Chaucer and The Alliterative Tradition*, ed. by Boris Ford, Vol. 1, no. 1. Harmondsworth: Penguin, 1983.
- George Eliot, *The Mill on the Floss*. London: Pan Books, 1975.
- Hester Eisenstein, *Contemporary Feminist Thought*. London: Unwin Paperbacks, 1984.
- Ivan Evans, *A Short History of English Literature*. Harmondsworth: Penguin, 1964; *The Pelican Guide to English Literature: The Age of Chaucer*, ed. by Boris Ford. Harmondsworth: Penguin, 1966.
- J. E. Cross, "The Old English", in *Sphere History of English Literature: The Middle Ages*, ed. by W. F. Bolton. London: Sphere Books Ltd, 1986.
- J. Hillis Miller, *Fiction and Repetition: Seven English Novels*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982; James Naremore, *The World Without a Self: Virginia Woolf and the Novel*. New Haven: Yale University Press, 1973.

- J. Turville-Petre, ""Beowulf and Grettis Saga: An Excursion", *Saga Book*. Vol. 19, 4.
- James Joyce, *The Essential James Joyce*. London: Jonathan Cape, 1961.
- Jean Guiguet, *Virginia Woolf and her Works*, trans. by Jean Steward. London: The Hogarth Press, 1965.
- K. Linda Robertson, *The Power of Knowledge: George Eliot and Education*. New York: Peter Lang, 1997.
- Kate Millett, *Sexual Politics*. New York: Avon Books, 1970 ve Doyle Paludi, *Sex & Gender: The Human Experience*. New York: McGraw-Hill, 1998.
- Leonard Woolf, *Downhill All the Way: An Autobiography of the Years 1919 to 1939*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1967.
- Marry Jacobus, "Men, of Maxims and *The Mill on the Floss*", in *George Eliot*, ed. by K. M. Newton. London: Longman, 1991.
- Pam Morris, *Literature and Feminism: An Introduction*. Oxford: Blackwell, 1994.
- Rene Wellek and Austin Warren *Theory of Literature*. London: Jonathan Cape, 1949).
- Richard Hogarth, "Why I Value Literature", in *The Critical Moment: Essays on the Nature of Literature*. London: Faber and Faber, 1964.
- Rosemarry Ashton, *The Mill on the Floss: A Natural History*. Boston: Twayne Publishers, 1947.
- Sevim Kantarcı, *Literary Criticism: The Major Literary Movements in Western Literatures*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi, 1997.
- Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, trans. by H. M. Parshley. New York: Alfred A. Knopf, 1953.
- The Hutchinson Softback Encyclopedia*. Middlesex: Helicon Publishing Ltd., 1996.
- The Norton Anthology of English Literature*, ed. by M. H. Abram, E. Talbot Donaldson and Others, vol. 2. New York: W. W. Norton & Company, 1979.
- Virginia Woolf, "Modern Fiction", in *The Common Readers: First Series*. London: The Hogarth Pres, 1948, s. 187.
- Virginia Woolf, *A Room of One's Own and Three Guineas*, ed. by Morag Shiach. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- <http://www.bibliomania.com/0/0/21/48/frameset.html>
- <http://www.hf.ntnu.no/engelsk/shakespeare/contro.htm>